

Knézy Judit:

Mi van a padlásán?

Melyik gyerek nem szeret a padlásán bujócskázni, és a sok limlom közül, régi ládából, poros sarkokból „kincseket” előkaparni - katonasisakot, régi játékot, csavart, láncot, ócska butor és ruha-félét.

Mikor néprajzszakos hallgatóként több társammal együtt először mehettem Csillény Klára neves néprajzkutató vezetésével a Néprajzi Múzeum számára tárgyakat gyűjteni Jászberénybe - egész szenvedélyemmé vált a padláskutatás. Első utunkat igazán szerencse kísérte. Mikor a nyári hőségben felmentünk akkor már kitudja hányadik, de igen forró padlásra - láttuk, hogy itt jó „aratás” lesz. Mindjárt észrevettem egy szép formájú babtartó kosarat, amelyet rozsszalmából fűz vesszővel kötöttek. Egyszerű, nemes arányos formája tűnt fel. Mikor levittük és leporoltuk, tűnt elő egy 1874-es évszám is rajta. Akkoriban tudtam már, hogy általában az évszamos néprajzi tárgyak becsesebbek a többinél, de csak már a Néprajzi Múzeumban örülhettem annak a hírnek, hogy ilyen egyszerű babtartó kosracon nem szokott lenni évszám, és az első ilyen évszamosat mi hoztuk be. A sok tárgy közül leginkább egy betlehemre emlékszem - milyen poros volt a padlásán - és, hogy ragyogott a szemünkben, mikor a házigazda egész játékszerűen elmondta a vele kapcsolatos mondókákat, dalólt, pásztor, angyal és minden volt egymaga - ahogy rögtönözte a jászberényi betlehemezést.

A falusi padlásoknak, mint tárolóhelyeknek volt jelentősége. A városi padlásoktól eltérően nemcsak a már használatból kikerült tárgyakat vitték ide fel, hanem bizonyos ételfélék, és időszakosan használt eszközök voltak itt. Szinte megszabott rendje volt, hogy mi kerüljön a szoba fölé, konyha fölé és a kamra fölé a padlásra. Ahol sok rektározni való volt, ott az istálló, disznóól, tyukól

padlását is terhelte egy a más. Szegényebb embernek kevesebb elraknivalója volt, módosabbnak annál több, egész sorozatok álltak padlásukon teknőkből, kosarekból, cserépedényekből. Az is számított, mennyire volt takarékos és gondos a gazda és a gazdaasszony. Mert ha jól „megtakarította” használati eszközeit, szegényebb embernek sem volt üres a padlása.

Különleges élményünk volt egy másik tárgygyűjtőt egyetemi kollegáinkkal Tiszanánán. Ez Heves megyei község, közel a Tiszához, az Alföld és a hegyvidék találkozási pontján. Az alföldi és hegyvidéki paraszti és iparos kereskedelmi utvonalak itt találkoztak. Itt is többnyire a padlásról kerültek elő Gömör megyéből /ma Csehszlovákiában van/ való ácsolt ládák, palócok által hasított, vesszőből font háti kosarak, hatalmas gabonatóroló kerek fűzvesszőkosár, helyi parasztember munkája, egri asztalos által készített festett butorok, de ami a lenyűgözőbb volt, egy volt nagygazda padlása megszámlálhatatlanul sok cseréppel. Volt a cserepek között Gömör megyei fazék és boroskorsó, csákvári csikos fazék, tiszafüredi tányér, bögre, szilke és butykos, mezőturi kancsó, paprikástál és nagytál, hódmezővásárhelyi szilke, korsó és tál, gyöngyösi iker-szilke ebédhordásra, disztányérok, erdélyi bokály. Az egész lakóház padlásán úgy voltak elrendezve, hogy egy-egy hatalmas lakodalmas fazék választotta el egymástól a különféle rendeltetésű edényeket. Pl. az első két fazék között főzőfazekak, a második és harmadik között ebédes, lekváros, tejfeles szilkék, harmadik - negyedik között korsók és kancsók, azután nagytálek, utánna kocsonyás és paprikás /pürköltszerű lakodalmi étel/ tálek következtek. Ottlétünkkor 1963-ban még azon a héten kölcsönben volt a tálek egy jó része lakodalomban. A gazda elmondása szerint, ha a fazekasoktól vásároltak, egész sorozatot vettek mindig edényből.

A Dél-dunántulon a szobepadlás szépen lesározott sima föld-

jére a száradni való szemesterményt, kukoricát, hagymát terítik le, a konyha felett edényfélék, várják levitelüket teknők, cserépfazekak, kocsonyástálak, fakanalak, vizes és boroskancsók, rétestepsik. Fonnott kosarakban dió, bab, hagyma, virág és egyéb magok várják felhasználásukat. Itt voltak a használatból kikerült edények, de itt azok is, amelyeket még nem fogtak be. A szövés - fonás eszközei, pillanatnyilag nem használatos butorok /járóka, bölcső/ és ritkán használt mezőgazdasági eszközök /csép, kukoricamorzsoló, stb./ a kamra felett találhatóak. Ha az istálló és ól padlására is rakódtak, ekkor a földművelés és állattartás munkaeszközei inkább oda kerültek. /lószerszám, járom, pillanatnyilag nem szükséges szekér, stb./

Mióta a falusi élet ennyire megváltozott, kevésbé látszik a padlásokon ez a rendszer, de a zsufoltság helyenként még nagyobb lett, mert igen sok egykor oly fontos tárgy jelentőségét veszítve a padláson nyert menedéket.

Valamikor a XIX. század közepén a menyasszony egyetlen butodarabként kapott hozománya a „szökröny”, azaz vésett mértánias diszű ácsolt láda volt. Ebben tartotta ünnepi ruháját a szobában. Később a „szökrönyt” a festett diszű tulipános ládák, majd fiókos sublótok megjelenésekor a kamrába vitték és viseltes ruhafélét tettek bele, majd zsákokat. Végül is a padláson porolódott ez az ősi fetechnikát és diszítésmódot őrző darab, emilyen egykor a fűrészfeltalálása előtt királyok palotáiban is diszjelgett.

A paraszti háztartásokban a ruha felakasztására szolgáló fogas rendszerint egészen egyszerű volt. Kovács készítette kigyószerrü törzzsel és belerögzített szögekkel, vagy házilag faragtak fából. Pásztorféle ember azonban ilyen egyszerű butorfélét is igyekezett tetszetősen elkészíteni, faragott, vagy egészen ritka esetben rozettás áttört díszszel. Ilyen fogast készített Lábodon Szabó Pista bácsi /+/ és természetesen sok más is, kendőtartót /törölkő-

zótartó/, gyufatartót, szaruláncot. A pásztorfaragások is - hacsak gazdájuk különös becsben nem tartva fiókjában őrzi - sokszor padlásokon vannak, por, szu, nedvesség ártó hatásának kitéve.

Sokszor nem is tudja már a gazda mi minden van a „regalján”, s elcsodálkozik, ha előkerül. Darányból egy kedves, lelkes gyűjtő fiatalember „bányászott” elő egy régi zsuppos ház padlásáról egy u.n. tükröst, tükörfát. Ez a darab stilusa alapján a XIX. század közepéről való, színes spanyolviasszal tömködté ki készítője az előre kivájt mintákat. A színes spanyolozásos fadiszitést valószínűleg a XIX. század elején hazánkba a merinó juhok meghonosításával kapcsolatba költözött juhászok u.n. „birkások” hozták magukkal. Szórványosan Magyarország más tájain is felbukkantak a technikával díszített tárgyak, de a Dél-dunántulon egész stilusa alakult ki, s talán a legkiérleltebb formák a négyszegletes és kerek tükörtartó dobozokon található. Mintakincsük többnyire reneszánsz hatásokat őríz - vázából kinövő virág, és szájában virágágot tartó madár - de ezek sajátos, csak a dunántuli pásztorságra jellemző megfogalmazásban. Ime egy tenyérnyi darab, szuvas, poros tárgy - és mennyi mindenről mesél.

Cserépedényekről több ízben megemlékeztem, de ismét csak vissza kell térnem rájuk, hiszen jóformán alig van olyan régi falusi ház, amelynek padlásán legalább cserépedény ne lenne. Egy ízben a gyönyörű fekvésű Hedrehelyen jártunk gyűjtőúton. Márton István iskolaigazgató és felesége felhívta figyelmünket arra, hogy az egyik itteni fazekas özvegyének padlásán nagyon sok cserépedény található. Valóban az 1930. körül hirtelen meghalt mester már el nem adott hagyatéka várt ott bennünket. Az anyagból cikk lett és kiállításainkon azóta is gyakran szerepelnek hedrehelyi cserépedények.

Nem is hittem volna, hogy még egyszer lesz hasonló örömben részem. Nagyatádon Sárdinecz János lelkes muzeumbarátunk említette

egyszer, hogy gyermekkorában az egyik ottani fazekasnak olyan cégére volt, amely cserépből készült és apró edénykék voltak rajta. Kérésemre hiába kereste a családon, mert valaki Pestre vitte és további sorsáról nem tudtak. Ezzel szomorúan le is mondhatunk a fazekas cégérről. De egy idő után a másik, a hiresebbik néhány éve meghalt fazekas padlására jutottunk fel - kiderült, hogy Bajcsi mesternek ugyanolyan cégére volt, és nemcsak volt, hanem meg is van - egy kis padlástutató árán. A ritka lelet azóta a Rippl-Rónai Múzeum tulajdona.

A kocsonyástálak többnyire díszesebbek voltak, mint amelyből egyébként ettek, ugyanigy a külső - somogyi falvakban a bokály formájú szobai tálasra való diszkorsók is cifrábbak voltak, mint amelyeket egyébként használtak viznek, bornak hordására. Kocsonyástálak egész sorozatát, főként a módosabb református családoknál lel-tük fel, hiszen ezeknél fontos ünnepi étel volt pl. karácsonykor.

Néhány éve divattá vált városi lakások díszítéséhez néhány egyszerű faragású fatárgy, rokka, cserépedény, stb. Magángyűjtők özönlik el az ország egyes vidékeit. Igaz nem kerülhet minden régi a paraszteletra jellemző tárgy a múzeumokba, de arra kell törekedni, hogy a tudomány szempontjából fontos, értékes és sokszor sorsdöntő darabok a múzeumba kerüljenek és ezáltal a jelenlegi társadalom, de az utókor számára is megőrződjenek.

